
Područja suradnje Makedonije i Europske unije

MILAIM FETAI*

Sažetak

Nakon stjecanja neovisnosti 1991. godine Republika Makedonija pojavila se na međunarodnoj političkoj i ekonomskoj sceni kao međunarodno priznati politički i ekonomski subjekt. Budući da EU predstavlja njenog najvećeg i najznačajnijeg vanjskotrgovačkog partnera, autor analizira suradnju Makedonije i EU u područjima razmjene robe, kretanja kapitala, prometa, znanosti i tehnologije te turizma i razmjene usluga.

Ključne riječi: Makedonija, EU, suradnja

Uvodne napomene

Sporazum o suradnji između Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije (Makedonije) i EZ, zaključen u Luksemburgu 29.04.1997. godine (Sporazuma o suradnji), već u prvim godinama njegove realizacije pokazuje znatno olakšanje pristupa makedonskih proizvoda tržištu EU. To je motiviralo i nas da određene ekonomske odnose Makedonije s Unijom, odnosno s državama-članicama EU-a, sagledamo sa stajališta polazne osnove Sporazumu o suradnji i njegovih ciljeva, vodeći računa i o određenim historijskim činjenicama, okolnostima, odnosima, statusu i ekonomskom položaju Makedonije kao nove, samostalne, suverene i nezavisne države.¹

Historijski noviji period razvoja Makedonije, dakle, vezuje se za njeno osamostaljivanje kao suverene i nezavisne države, računajući od 1991. go-

* Mr. sc. Milaim Fetai je zamjenik predsjednika "Soveta za radiodifuzija" Makedonije.

1 Makedonija je, kao državna tvorevina, kao što je naglašeno, nastala nakon raspada bivše SFR Jugoslavije. Određene obaveze koje je bila preuzela SFR Jugoslavija – kao država prethodnica – nastavljaju obavezivati, odnosno ne obvezivati Makedoniju – kao državu sukcesora, u zavisnosti od toga jesu li multilateralni ili bilateralni; u zavisnosti od njihove sadržine; u zavisnosti od teritorija na koji se odnose; u zavisnosti od volje države sukcesora i druge ugovorne stranke. Vidjeti: spomenuti Izvještaj Badinterove komisije u publikaciji pod naslovom: "International Conference on the Former Yugoslavia", Arbitration Commission.

dine. Početak ovog perioda bilježi izuzetnu složenost ukupnih unutarnjih odnosa i odnosa novostvorene države s državama u regiji. Obje te kategorije odnosa odlikovane su znatnom nestabilnošću. U tom pogledu Makedonija nije se mnogo razlikovala od drugih, i ne samo novostvorenih država već i ranije postojećih država koje su doživljavale tranziciju. Potreba za nadilaženjem takvoga stanja odnosa zahtijevala je ulaganje velikih napora. Uspostavljanje novih političkih i ekonomskih odnosa i veza za Makedoniju je predstavljalo neminovnost. Bilo je potrebno da se brzo i efikasno djeluje na više fronti. Intenziviranje razvoja međunarodnih ekonomskih odnosa Makedonije sa susjedima i sa svijetom uopće, a i s EU-om posebno, predstavlja jedan od tih veoma značajnih fronti. U tom kontekstu, uložili smo određeni napor da sagledamo, pokažemo, prikažemo i analiziramo samo te aktivnosti ekonomskih subjekata navedenih dvaju strana koje proizlaze iz odnosa proizvodnje, razmjene i potrošnje materijalnih dobara i usluga u međunarodnom ekonomskom prostoru pokrivenom državnim teritorijima navedenih subjekata.

Stvaranje SR Jugoslavije i njena izolacija (uvođenjem međunarodnih sankcija) ubrzo nakon njena proglašenja, kao i sveukupno stanje odnosa stvoreno u regiji, snažno je utjecalo na sve veću stagnaciju, a uskoro potom i na sve ubrzanije i veće zaostajanje u ukupnom razvoju, pa i u razvoju odnosa ekonomske i druge prirode Makedonije sa svijetom, a posebno s tada novokonstituiranom Europskom unijom.² Na te odnose, bez sumnje, imale su utjecaja i dramatične, pa i radikalne promjene koje su se u tom periodu događale i u istočnoeuropskim državama. S druge pak strane, ekonomski i politički procesi koji su se odvijali u Zapadnoj Europi nametnuli su veću potrebu za širim i boljim upoznavanjem subjektiviteta novostvorene EU, njene unutrašnje organizacije, mehanizama njena djelovanja, te uvjeta poslovanja na njenom unutarnjem tržištu, pa i uvjeta poslovanja nje same kao EU i njenih država-članica na svjetskom tržištu. Obje ove grupe faktora po nama su bile od značaja za sagledavanje sveukupnog položaja, osnova međunarodnih političkih, a prije svega međunarodnih ekonomskih odnosa Makedonije s okruženjem, a naročito s EU-om, odnosno EZ-om i njenim državama-članicama; to jest za sagledavanje samog položaja, osnova političkih i ekonomskih odnosa same Makedonije, njene privrede, njenog sadašnjeg i budućeg razvoja. U prilog tome govori i činjenica da je samo u 1998. godini, od vrijednosti ukupne robne razmjene koju je Makedonija imala s cijelim svijetom, na EU, odnosno preciznije samo na tri njene države članice, otpalo preko 39,5%.³

2 Ugovor o osnivanju EU-a potpisan je u nizozemskom gradu Maastrichtu 7. veljače 1992. i stupio je na snagu 1. siječnja 1993. godine, nešto manje od 15 mjeseci od dana pojave Makedonije kao samostalne, suverene i nezavisne države.

3 Godišnji izvještaj 1998, Narodna banka na Republika Makedonija, Skopje, april 1999 (GI-1998), 86.

Treba reći i to da smo u ovom radu nastojali međunarodne ekonomske odnose Makedonije⁴ i EZ, odnosno EU-a, sagledali sa stajališta relacija novonastale države⁵ Makedonije i EU (dosad najuspješnija i najznačajnija međunarodna tvorevina suvremenih zapadnoeuropskih država, država s najbogatijim i najdužim historijskim iskustvom),⁶ kao određenu aktivnost ekonomskih subjekata.⁷ Pritom smo imali na umu to što smo, za potrebe ovoga rada, pod pojmom međunarodnih ekonomskih odnosa podrazumijevali određene aktivnosti ekonomskih subjekata – u našem slučaju Makedonije – kao samostalnog, općepoznatog i općepriznatog subjekta međunarodnih ekonomskih odnosa u suvremenoj međunarodnoj zajednici, u suvremenom svijetu poznatije kao Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije (BJRM), s jedne strane i EZ, odnosno EU kao, također, samostalnog, općepoznatog i općepriznatog subjekta takvih odnosa, s druge strane. Dosljedno tome, nastojali smo da u tom kontekstu sagledamo, pokažemo, prikažemo i analiziramo samo one ekonomske aktivnosti navedenih dvaju strana koje proizlaze iz odnosa proizvodnje, razmjene i potrošnje materijalnih dobara i usluga u međunarodnom ekonomskom prostoru pokrivenom njihovim državnim teritorijima.⁸

Potrebu za sagledavanjem manje-više pojedinih oblika i sadržaja gospodarske suradnje Makedonije s državama okruženja, te njene gospodarske suradnje s trećim državama, pa i šire, njene multilateralne opće političke kao i gospodarske suradnje u okviru Pakta o stabilnosti za jugoistočnu Europu i, razumije se, onih međunarodnih ekonomskih i političkih odnosa Makedonije i EU-a, dovodili smo u vezu s ukupnim nastojanjima društva i države da se čim prije stvore potrebni preduvjeti za uspješno integriranje Makedonije u EU. Nešto više mjesta posvećeno je pitanjima kretanja robe na relaciji Makedonija – EZ, odnosno EU, odnosno na relaciji Makedonija – države članice EU, a relativno manje ostalim oblicima međunarodnih ekonomskih odnosa – tj. kretanju usluga, kapitala i ljudi.⁹ To, zbog toga što se još uvijek ekonomski odnosi Makedonije i EU, odnosno Makedonije i država članica EU nalaze na relativno niskom stupnju razvoja, iako, bez sum-

4 Makedonija je kao međunarodni ekonomski i pravni subjekt poznata i priznata u svijetu pod imenom (nazivom) Bivša Jugoslavenska Republika Makedonija – BJRM (Former Yugoslav Republic of Macedonia – FYRM). Međutim, postoje i države koje su Makedoniju zvanično priznale pod njenim Ustavom utvrđenim imenom – Republika Makedonija. To su, naprimjer, Bugarska, Hrvatska, Ruska Federacija, Slovenija, Turska.

5 U daljem, jednostavno: Makedonija ili BJRM ili FYRM.

6 Bliže o genezi, razvoju i izrastanju prvobitnih ekonomskih zajednica nastalih na tlu Europe nakon Drugog svjetskog rata, vidjeti fusnote (br. 98, 99, 100 i sl.) u okviru poglavlja: Suradnja Makedonije i EU (s. 39 i dalje).

7 Mileta, V. (1988), *Uvod u međunarodne ekonomske odnose*, Zagreb, (Mileta, Uvod), 6.

8 Mileta, Uvod, 6.

9 Kod ove gradacije imali smo u vidu usvojenu podjelu međunarodnih ekonomskih odnosa: Mileta, Uvod, 8. Više o tome: I. Žuvela, (1966), *Međunarodni ekonomski odnosi*, Zagreb, glava I, točka b (navedeno prema: Mileta, isto).

nje, potpisivanje triju sporazuma¹⁰ o suradnji u određenim područjima već čini, samo po sebi, veliki napredak u odnosu na stanje prije postojanja tih sporazuma.

Pošto EU danas predstavlja najvećeg vanjskotrgovinskog partnera Makedonije, to ju čini ključnim faktorom perspektive i daljeg razvoja nacionalne ekonomije Makedonije. Skloni smo vjerovati da bi taj proces, bar što se tiče Makedonije, da nije došlo do takvog raspada bivše SFR Jugoslavije propraćenog tako teškim gubicima i razaranjima, već bio daleko odmaknuo u odnosu na sadašnje stanje. Međutim, desilo se to što se desilo na prostoru bivše SFR Jugoslavije. Štoviše, dramatični procesi razgradnje i rasturanja države, sasvim obrnuti od procesa integracije, razvijanja i jačanja EU-a, ne samo što su doveli do razaranja velikih razmjera nego su i pojedine dijelove teritorija utjelovljene u dotada njene samostalno organizirane subjekte nazvane republikama, naknadno izrasle u novostvorene države na njenom tlu, na tlu bivše SFR Jugoslavije, vratile te republike, sada već konstituirane u samostalne, suverene i nezavisne države, na sam početak odnosa s EU-om.¹¹

To je bio i slučaj s Makedonijom, koja je svoje prije svega ekonomske odnose s Unijom obnovila nakon dugih priprema i pregovora tek početkom 1997. godine, kada dolazi i do konkretnih sporazuma o pojedinim oblicima suradnje između Makedonije i Unije. To su:

- 1) Sporazum o suradnji između Makedonije i Europske zajednice¹²
- 2) Sporazum između Republike Makedonije i Europske zajednice u oblasti prometa¹³
- 3) Sporazum o trgovini tekstilnim proizvodima između Europske zajednice i Republike Makedonije¹⁴ i

10 U pitanju su: Spogodba za sorabotka među Republika Makedonija i Europskata zaednica *Služben vesnik na Republika Makedonija – Medunarodni dogovori* br. 37/1997, Spogodba među Republika Makedonija i Europskata zaednica vo oblata na prometot, *Služben vesnik na Republika Makedonija – Medunarodni dogovori* br. 37/1997. i Spogodba za trgovija so tekstilni proizvodi među Europskata zaednica i Republika Makedonija, *Služben vesnik na Republika Makedonija – Medunarodni dogovori* br. 35/1998. Svi ovi sporazumi su potpisani tijekom 1997. godine.

11 SFR Jugoslavija je zaključila s prethodnicom EU-a ugovor o suradnji još 19. ožujka 1970. godine. Prednosti zasnovane na tom ugovoru, koje je EZ pružila bivšoj SFR Jugoslaviji, bile su od koristi i za Makedonija, koja je tada bila njen sastavni dio.

12 Sporazum je potpisan 20. lipnja 1996. godine. Ratificiran je od strane Skupštine Republike Makedonije (Sobranieto na Republika Makedonija) Zakonom o ratifikaciji (Zakon za ratifikacija na Spogodbata za sorabotka megu Republika Makedonija i Europskata zaednica, dana 24. srpnja 1997. godine. Objavljen je u Službenom listu Republike Makedonije (*Služben vesnik na Republika Makedonija – Medunarodni dogovori*) br. 37/1997. Stupio je na snagu na dan objavljivanja u Službenom listu, tj. dana 31. srpnja 1997. godine. Sastavne dijelove Sporazuma o suradnji čine i brojne izjave strana ugovornica koje se odnose na uvjete i način primjene Sporazuma.

13 Spogodba među Republika Makedonija i Europskata zajednica vo oblata na saobraćajot, *Služben vesnik na Republika Makedonija – Medunarodni dogovori* br. 37/1997.

14 *Služben vesnik na Republika Makedonija – Medunarodni dogovori* br. 35/1998.

4) Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju.¹⁵

Nadalje, osvrnut ćemo se na neke od značajnijih oblika prije svega ekonomske suradnje između Makedonije i EU-a.

1. Suradnja u području razmjene roba

U razdoblju do osamostaljivanja Makedonija je sa svijetom razvijala i druge oblike suradnje, mada je njihovo učešće u ukupnoj vrijednosti općedruštvenog proizvoda bilo na niskom nivou. Među njima navodimo turističke odnose s inozemstvom, usluge u međunarodnom prometu i tranzitu, izvođenje investicionih radova u inozemnim tržištima i dr. Ukupno učešće ostvarene vrijednosti usluga u odnosima sa inozemstvom u vrijednosti bruto općedruštvenog proizvoda sveukupne privrede Makedonije, u razdoblju prije osamostaljivanja, iznosio je između 2% i 5%.

Neke od država-članica EU-a za Makedoniju su bili značajni ekonomski partneri i prije osamostaljivanja. U proteklom desetljeću, naprimjer, realna sfera ekonomskih odnosa Makedonije s Europskom unijom uglavnom je slijedila kretanja ostvarena u ukupnoj razmjeni. Zadržan je trend rasta obima razmjene nakon 1986. godine, a u 1990. ostvaren je rekordan nivo trgovinske razmjene s Europskom unijom.¹⁶ Kada je riječ o toj razmjeni, značajno je istaknuti i to da je upravo u toj godini učešće izvoza u EU povećano, tako da od iznosa od 22,1%, koliko je taj izvoz Makedonije u EU iznosio 1986. godine, on u 1990. godini iznosio 39,1%. Te iste godine, Makedonija je na tržištu EU-a ostvarila 42,3% od ukupnog izvoza istovremeno usmjeravajući i 36,8% od vrijednosti uvoza. U godinama koje slijede, to jest u početnim godinama nakon osamostaljenja Makedonije, njen izvoz, kao i uvoz u državama-članicama EU-a znatno je smanjen, sve do 1995. godine, kada ta razmjena ponovo počinje bilježiti blagi porast.¹⁷

EU, kao ekonomska grupacija, i u 2000. godini nastavlja biti najveći trgovinski partner Makedonije. Učešće država-članica EU-a u ukupnom izvozu Makedonije u prvih osam mjeseci 2000. godine iznosi 43,7%, što na

15 U Aneksu uz Deklaraciju šefova država i vlada Europske unije, usvojenoj u Zagrebu, 24. studenog 2000., koji je nazvan "Procesom stabilizacije i pridruživanja na individualnoj osnovi", posebno je istaknuto: "Danas po prvi put potpisujemo Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (s Bivšom Jugoslavenskom Republikom Makedonijom), koji predstavlja jednu značajnu etapu u procesu ostvarivanja već postignutih reformi. Europska unija poziva lidere ove države da nastave rad na projektima za ostvarivanje reformi u skladu sa sadržajem Sporazuma (o stabilizaciji i pridruživanju)." Više o ovom Sporazumu vidjeti poglavlje pod naslovom "4.5. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (Makedonije i Europske unije)".

16 U službenoj državnoj statistici obim trgovinske razmjene Makedonije s Europskom unijom je iskazan u novčanom efektu, koji iznosi 1.034,6 milijuna dolara.

17 Nakon 1990. godine, kada je zabilježen rekordan rast u izvozu i u uvozu robe od EU-a u Makedoniju, zabilježen je "drastičan zaokret" na štetu eksternih performansi gospodarstva Makedonije. Vidi: "Ekonomskite odnosi na Makedonija", 49-51.

godišnjem nivou bilježi povećanje za 5,1%. Učešće ove iste ekonomske grupacije i u uvozu Makedonije je također visoko; u istom osmomjesečnom periodu 2000. godine ono iznosi 38,5%. To, gledano na godišnjem nivou, predstavlja izvjesno smanjenje (od 2,4%) u odnosu na isti period prethodne godine, ali je to učešće još uvijek visoko.¹⁸

Trgovinska razmjena Makedonije s državama-članicama EU-a nije podjednako strukturirana. Robnu razmjenu između Makedonije i EU su fiziološki, uglavnom, tri njene države-članice: Grčka, Italija i Njemačka. Na njih, neposredno pred osamostaljivanje i u prvim godinama nakon osamostaljivanja, otpada oko 4/5 od ukupne robne razmjene Makedonije s EU-om. Po svim kriterijima primat u toj razmjeni pripada Njemačkoj. U godini 1994, kada je u razmjeni zabilježen najviši negativni bilančni saldo, Njemačka je u ukupnoj razmjeni sudjelovala s 42,4% u izvozu, odnosno s 50,2% u uvozu Makedonije s Europskom unijom. Samo deficit ostvaren u razmjeni s Njemačkom u toj godini iznosio je 102,7 milijuna dolara, što čini 68% od te 1994. godine ostvarenog deficita u razmjeni s EU-om.¹⁹

I u 2000. godini najvažniji trgovinski partner Makedonije ostala je Njemačka. U prvih osam mjeseci 2000. godine razmijenjeno je robe u vrijednosti od 339,6 milijuna US\$, odnosno 18,4% od vrijednosti robne razmjene Makedonije; u odnosi na isti period prošle godine, povećanje iznosi više od 5,7%.²⁰ Pri tome, izvoz iz Makedonije u Njemačku u prvih osam mjeseci 2000. godine iznosi 168,8 milijuna US\$, odnosno 19,5% od ukupnog izvoza, a na strani uvoza u Makedoniju Njemačka u tom je istom periodu sudjelovala sa 170,7 milijuna US\$, odnosno s 12,4% od ukupnog uvoza.²¹

Što se Italije tiče, ekonomski odnosi Makedonije s njom bilježe izvanredno povoljne ekonomske performanse. Štoviše, ti odnosi su već, može se reći, tradicionalno dobri. Bilježimo 1985. godinu, kada je u robnoj razmjeni s Italijom zabilježen čak suficit. No najveći je pozitivni saldo od 32 milijuna dolara ostvaren u 1990. godini, s dosad najvećim obimom robne razmjene Makedonije s ovom državom-članicom EU-a u vrijednosti od 36,8 milijuna dolara; time je te iste godine Italija u ukupnoj vanjskotrgovinskoj razmjeni s Makedonijom dostigla najviši postotak učešća od 9,2%.

Noviji period razvoja Makedonije koji se vezuje za njeno osamostaljenje (računajući od 1991.), usprkos izuzetnoj složenosti svojih ukupnih unutar-njih odnosa i svojih odnosa s državama u regiji, u ekonomskoj suradnji sa svim državama u susjedstvu i državama u regiji, a posebno s Grčkom, koja je istovremeno i punopravna članica EU-a, bilježi sve bolje rezultate.

18 *Mjesečne informacije NBRM*, br. 9/2000, 35.

19 Zabilježimo i to da je i u 1990. godini učešće Njemačke u vanjskotrgovinskoj razmjeni Makedonije bilo visoko; iznosilo je 17,9% od ukupne vanjskotrgovinske razmjene Makedonije sa svijetom. Vidi: "Ekonomske odnosi na Makedonija", 53.

20 Narodna banka na Republika Makedonija, *Mjesečna informacija (Mjesečne informacije NBRM)*, br. 9/2000, 34-35.

21 *Mjesečne informacije NBRM*, br. 9/2000, 36.

Štoviše, ekonomski odnosi s Grčkom – državom-članicom EU-a – za Makedoniju su višestruko značajni: prije svega radi se o susjednoj državi, zatim se radi o državi koja pripada istoj regionalnoj grupaciji država i, najzad, radi se o državi koja je članica najveće i najjače ekonomske integracije suvremenog svijeta. Nažalost, ekonomski odnosi Makedonije s Grčkom još uvijek nisu stabilni. U početnim godinama nakon osamostaljivanja ti odnosi često doživljavaju potpuni krah.

Nekoliko uzastopnih godina prije osamostaljivanja, međutim, ti su odnosi bilježili zavidan rast. Nakon potpisivanja Privremenog sporazuma od 13. rujna 1995. godine ti odnosi ponovo bilježe uspon. Zaključivanje Sporazuma o suradnji tim odnosima daje nov polet. Podaci o ekonomskoj razmjeni s Grčkom to najbolje potvrđuju. U 1990. godini robna razmjena između Makedonije i Grčke je u odnosu na dotadašnji period dosegla najviši nivo: 5,8% od ukupne robne razmjene Makedonije s EU-om. U 1994. godini, međutim, taj postotak opada i u pogledu izvoza iznosi 3,7%, a u pogledu uvoza iznosi 4,6% od ukupne robne razmjene Makedonije s EU-om. Te iste godine učešće robne razmjene s Grčkom u ukupnoj vanjskotrgovinskoj razmjeni Makedonije sa svijetom pada na najniže zabilježeni nivo od svega 1,4%.²²

Vanjskotrgovinska razmjena Makedonije s Grčkom je u prvih osam mjeseci 2000. godine znatno poboljšana. Vrijednost robne razmjene u tom periodu dosegla je iznos od ukupno 176,3 milijuna US\$, što predstavlja 7,6% od ukupne vrijednosti razmjene Makedonije u tom periodu. Pritom, učešće Grčke u izvozu iz Makedonije iznosi 52,7 milijuna US\$ (ili 6,1% od ukupnog izvoza), dok je njeno učešće u uvozu Makedonije iznosi 123,6 milijuna US\$ ili 9,0%.²³

Struktura proizvoda s kojima Makedonija sudjeluje u vanjskotrgovinskoj razmjeni s EU-om u velikoj mjeri je predodređena ukupnim gospodarskim potencijalom Makedonije, njegovim mogućnostima i potrebama. Višegodišnja akumulacija brojnih faktora narušavanja i ukupnog nepovoljnog stanja u okruženju učinili su da se, i u početnim godinama nakon osamostaljenja, u Makedoniji održi suboptimalna gospodarska struktura. Tako su, u robnoj razmjeni, gledano sa stajališta izvoza, pretežno bili zastupljeni proizvodi koji opredmećuju rad u malom postotku. Gledano sa stajališta uvoza, pak, predominirali su proizvodi visokog stupnja finalizacije. To je našlo odraza i u robnoj razmjeni sa spomenuta tri najveća trgovinska partnera Makedonije i EU-a: iz Makedonije je izvezeno najviše proizvoda za reprodukciju i robe široke potrošnje, a iz Njemačke i Italije uvezeno je najviše raznih visokofinaliziranih proizvoda među koje se računaju i oni koji su smatrani investicijskom opremom.²⁴

22 "Ekonomskite odnosi na Makedonija", 55.

23 *Mjesečne informacije NBRM*, br. 9/2000, 36.

24 Uobičajeno je da se proizvodi, pored ekonomske namjene, klasificiraju još i na: proizvo-

Neke od država-članica EU-a za Makedoniju su i sada značajni ekonomski partneri. Na tržištu EZ-a, u 1990. godini naprimjer ostvareno je 42,3% od ukupnog izvoza Makedonije, a uvoz iz istog područja u istoj godini je sudjelovao s 36,8%. Slično značenje ovo tržište ima i za područje usluga. Osim toga, najveći dio financijskih transakcija Makedonije je ostvaren s državama-članicama EZ-a.

Valja, ipak, naglasiti da se ekonomski odnosi Makedonije s EU-om danas karakteriziraju s naglašenom asimetrijom. Iz EU-a u Makedoniju plasira se manje od 0,2% njenog ukupnog izvoza. Sa svoje strane, međutim, Makedonija bi s izuzetnom teškoćom mogla naći alternativna tržišta za zapadnoeuropsko tržište, dok bi države-članice EU-a s osobitom lakoćom mogle naći ne samo alternativno tržište za tržište Makedonije nego i da kod novih opskrbljivača zamijene i sadašnji izvoz iz Makedonije u njihova tržišta, odnosno sadašnji njihov uvoz iz tržišta Makedonije.²⁵

Potrebno je istaknuti, ipak, da je u prvim godinama nakon osamostaljivanja, često zbog zaoštrenih kriterija, raznih uvoznih ograničenja i učestalih nekorektnih uvjetovanja, opseg vanjskotrgovinske razmjene Makedonije s EU-om opao; bio je smanjen kako izvoz tako i uvoz. Takvo je stanje, na određeni način, pridonijelo da se Makedonija opredijeli za izvoz, odnosno uvoz u EU "po svaku cijenu". To je zaista na prvi pogled bilo uspješno, jer je u 1994. godini izvoz Makedonije u EU naglo povećan i dosegao je postotak od 29,7% u odnosu na prethodnu godinu.²⁶ Međutim, neposredne posljedice takvog "uspjeha" bile su značajno pogoršanje eksternih performansi u razmjeni s EU-om i naglo povećanje deficita; stupanj pokrivenosti uvoza izvozom bio je nešto poboljšan, ali je bio vrlo nizak i iznosio 69,4%.²⁷

Gospodarska struktura Makedonije je, na početku 90-ih godina, bila onakva kakva je bila izgrađena u uvjetima kada je Makedonija bila federalna jedinica SFR Jugoslavije. Prioriteti Makedonije u toj strukturi bili su marginalizirani i podređeni potrebama "šire društvene zajednice" – bivše SFR Jugoslavije. Nepovoljna od SFR Jugoslavije naslijeđena struktura privrede Makedonije, u nekoliko minulih godina, dalje je pogoršana; to je bila posljedica zastarjelosti proizvodne tehnologije i nemogućnosti njene modernizacije zbog nedostatka investicionih sredstava. Ovakva proizvodna struktura ubrzo je postala snažan ograničavajući faktor te kao takva, u odnosu na izvozni potencijal privrede Makedonije, predstavljala je veliku smetnju s kojom se neizbježno moralo računati. To je i pridonijelo da struktura robe koja je bila predmet razmjene s inozemstvom postaje još nepovoljnija; to je

de za reprodukciju gdje spadaju sirovine i poluproizvode; pogonsko gorivo i gotove proizvode za reprodukciju; sredstva za rad gdje spadaju pogonski strojevi, poljoprivredni strojevi, strojevi za obradu metala, drugi strojevi i uređaji, električni strojevi i uređaji, transportna sredstva i druga roba za investicije; i – roba široke potrošnje.

25 "Ekonomskite odnosi na Makedonija", 5.

26 Nominalno vrijednost izvoza iznosila je 493,6 milijuna US\$.

27 "Ekonomskite odnosi na Makedonija", 52.

i omogućilo da se reprodukcijски materijali, kako u izvozu tako i u uvozu, postaju dominantni.²⁸

Opća orijentacija Makedonije kao europske države je da se osigura njeno brže uključivanje u zapadnoeuropske integracijske procese. Zaključenje Sporazuma o suradnji (1997) predstavlja samo prvi korak u tom pravcu. Ubrzo je uslijedilo zaključivanje Sporazuma o prometu i Sporazuma o trgovini (također 1997. godine). Krajem 2000. (točnije 24. studenog) u Zagrebu²⁹ je potpisan i Sporazum o stabilizaciji i asocijaciji. Paralelno s naporima na duži rok da stekne status "redovne članice" EU-a, Makedonija treba ispuniti uvjete za učlanjenje i u OECD, kao što je to učinila Češka, Mađarska i Poljska.

2. Suradnja u području kretanja kapitala

U razdoblju prije osamostaljivanja, investicijska ulaganja u Makedoniji, s rijetkim izuzecima, kretala su se na razini od 11% od društvenog proizvoda (u 1992. godini on je iznosio samo 10,9%). To je i razdoblje u kojem su se investicije našle jedva na razini amortizacije. Ovakva pojava nije se zabilježila ni u ranijem razdoblju postojanja Makedonije, čak ni kao republike u sustavu SFR Jugoslavije. Izrazita "malaksalost" u sektoru investiranja održala se relativno dugo – gotovo čitavo desetljeće i pol. Izvjesno ozdravljenje zabilježeno je tek u tijeku 1995. godine s izgledima da se konačno ulazi u zonu pozitivnih stopa rasta ukupnih investicija.

Osnovni problem u području investiranja sastoji se u praktično niskom nivou svih oblika ulaganja, osobito ulaganja u područje privrede. Štoviše, prije se može govoriti o tome da se, umjesto procesa investicijskih ulaganja, odvijao proces dezinvestiranja.

"Malaksalost" u području investicija, rekli smo, trajala je petnaestak godina. Učešće bruto investicija u fiksna sredstva kretalo se na razini amortizacije. U određenim je godinama čak zabilježena pojava dezinvestiranja. Vjerojatno je tome doprinijela i činjenica da se gospodarstvo Makedonije već nekoliko godina nalazilo i još se uvijek nalazi "u fazi" vlasničkog prestrukturiranja. Kada se tome doda i činjenica da to vlasničko prestrukturiranje nije popraćeno i organizacionim i tehnološkim prestrukturiranjem, razlozi zbog kojih se svi oblici investicijskog ulaganja održavaju na niskoj razini postaju razumljivi.

28 Konkretno, to učešće je sljedeće: izvoz reprodukcijских materijala u ukupnom izvozu sudjeluje s 51,5%. Značajno je i učešće robe široke potrošnje (ono je dostiglo nivo od 45,6%); dok na sredstva rada otpada samo 2,9%. Slična je struktura i na strani uvoza, u kojem dominira uvoz reprodukcijского materijala čije je učešće u ukupnoj vrijednosti uvoza doseglo visinu od 60,8%, a učešće je robe široke potrošnje u ukupnom uvozu bilo na nivou od 27,4%, dok je na sredstva rada otpalo 11% od vrijednosti uvoza.

29 U Zagrebu, povodom održavanja Summita EU-a, 24. studenog 2000. godine, potpisan je Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju Makedonije i EU-a. Detalji tog Sporazuma, s obzirom da još nije objavljen, nisu poznati.

S početnim impulsima dinamičnijeg rasta privatnog sektora opada broj novih investicijskih projekata i novih poduzeća, a projekti u području proizvodnje su rijetki i pojavljuju se sve rjeđe. Među strateškim ciljevima u području investicija početkom 1995. godine bilo je predviđeno i povećanje investicijske aktivnosti, prije svega putem omogućavanja ulaganja inozemnoga kapitala, pretežno u vidu direktnih investicija i zajedničkih ulaganja.

Ocjenjuje se da će se Makedonija i ubuduće suočiti s nedostatkom kapitala. Pored svih napora, domaća štednja bit će nedovoljna da se omogući intenzivniji proces investiranja, koji bi omogućio tehnološko osvježavanje fiksnoga kapitala i značajnije aktiviranje domaćeg proizvodnog faktora te rast domaćeg proizvoda. Zbog toga, objektivno je očekivati da će Makedonija biti prisiljena angažirati inozemni kao dopunski kapital. To, razumije se, upućuje na novo zaduživanje, što predstavlja ozbiljan problem ako se ima u vidu sadašnji visok stupanj zaduženosti Makedonije u inozemstvu.

I strategija za ulaz inozemnoga kapitala kao dopunskog u Makedoniju se treba promijeniti. Promjena bi se sastojala u tome što će se usuglasiti politika unošenja inozemnoga kapitala sa strategijom otvorene privrede, i to tako što će se sa sadašnjeg dominantnog učešća inozemnoga kapitala u obliku kredita i zajmova prelaziti na direktne inozemne investicije kao dominantni oblik učešća toga inozemnoga kapitala. Inozemne direktne investicije bi ušle u privredu Makedonije u obliku osnivanja novih poduzeća, pogona, filijala, predstavništava, prodavaonica i dr., čiji bi osnivači bile inozemne fizičke i pravne osobe, zatim u obliku zajedničkih ulaganja inozemnih fizičkih i pravnih osoba s domaćim fizičkim i pravnim osobama na osnovi projekata koji utvrđuju zajedničko preuzimanje rizika, potom u obliku učešća inozemnih fizičkih i pravnih osoba u kupovini društvenih poduzeća putem udjela ili akcija u postupku vlasničke transformacije; u obliku davanja koncesija inozemnim fizičkim i pravnim osobama za korištenje prirodnih dobara kao i za projekte koje se mogu realizirati u onim djelatnostima za koje je propisana mogućnost davanja koncesija inozemnim fizičkim i pravnim osobama. Ocjenjuje se da su sustavni pravni i ekonomski okviri, pa i pojedina konkretna rješenja, još od 1993. godine već stvoreni.³⁰

3. Suradnja u području prometa

Svjesni činjenice da je pojam prometa veoma širok,³¹ ovdje se ograničavamo na sagledavanje onih vidova koji su prije svega predmet uređenja Spo-

30 Vidjeti Zakon za stranske vloživanja, *Služben vesnik na Republika Makedonija – Međunarodni dogovori* br. 31/1993.

31 Širi pojam prometa obuhvaća promet (koji podrazumijeva putni, željeznički i zračni) i komunikacije (PTT i RTB).

razumom o prometu.³² Radi bližeg sagledavanja ciljeva i domašaja nekih odredbi od Sporazuma u području prometa, izložiti ćemo neke činjenice i okolnosti koje pomažu da se dobije uvid u stanje putne i željezničke mreže u Makedoniji.

Sporazum o prometu³³ je zaključen, rekli bismo, istovremeno kada i Sporazum o suradnji, a stupio je na snagu 31. srpnja 1997. godine. Sporazum o prometu polazi od značajne potrebe za olakšanjem funkcioniranja unutarnjeg tržišta i od potrebe za provođenjem zajedničke politike u području prometa, što, između ostalog, podrazumijeva i potrebu za osiguravanjem tranzita robe od teritorija država-članica EU-a prema trećim državama, posebno prema i preko Makedonije, te da se taj prijevoz i tranzit odvija što je moguće brže i efikasno bez smetnji i diskriminacije. Pošto je ocijenjeno da Makedoniju čini tranzitnom državom sam njen položaj, ali ne samo to; Makedonija ima živog interesa da, u skladu sa svojim međunarodnim pravima i obavezama koje se odnose na tranzit, pristupi regionalnim i transkontinentalnim tržištima i da se u tom pravcu ona i dalje razvija.

Prema obostrano suglasnoj konstataciji strana ugovornica osnovni element Sporazuma o prometu predstavlja to što je omogućena brza izgradnja i brz razvoj prometne infrastrukture na teritoriju Makedonije i to što će se i u Makedoniji omogućiti brzo donošenje istovjetnih propisa iz tog područja, kako bi se opći, a osobito tranzitni promet, prilagodio zajedničkim potrebama strana ugovornica u pogledu reguliranja lakšeg, bržeg i efikasnijeg pristupa njihovim tržištima. Nije propušteno naglasiti i to da su strane ugovornice izrazile želju da se putem ostvarivanja Sporazuma o prometu istovremeno pomaže i izgradnji i razvoju regionalne prometne infrastrukture, koja će dalje olakšati prometne veze sa susjednim državama, državama u regiji i drugim državama istočne i jugoistočne Europe; to će pospješiti i olakšati daljnji i brži razvoj te unaprjeđivanje njihove svestrane međusobne suradnje.

I ovom prilikom strane ugovornice su spomenule Privremeni dogovor od 13. rujna 1995. godine zaključen između Makedonije i Grčke, naglašavajući njihovo očekivanje da će taj sporazum doprinijeti regionalnoj stabilnosti i favorizirati odnose suradnje između njih. To je ponajviše zbog toga što se Makedonija i Grčka, kao države koje pripadaju istoj regiji, te kao susjedne države, mogu lakše i uspješnije koordinirati svim prometnom mjerama koje će recipročno osigurati pristup tržištima Zajednice i Makedonije, a s druge strane, to im omogućuje da na odgovarajući način pojednostavljaju cestovni i željeznički promet na konkurentnoj osnovi.

32 Spogodba među Republika Makedonija i Europskata zaednica vo oblata na saobraćajot, *Služben vesnik na Republika Makedonija – Međunarodni dogovori*, br. 37/1997.

33 Spogodba među Republika Makedonija i Europskata zajednica vo oblata na saobraćajot, *Služben vesnik na Republika Makedonija – Međunarodni dogovori* br. 37/1997.

Cilj Sporazuma o prometu je veoma uopćeno formuliran. On se sastoji u tome da se unaprjeđuje suradnja strana ugovornica u području prometa, a osobito u području tranzitnog prometa, te da se u tom cilju osigura koordinirani razvoj prometa i prometnih veza između i kroz teritorije strana ugovornica.³⁴ Suradnja strana ugovornica obuhvaća tri osnovna oblika prometa: cestovni, željeznički i kombinirani promet.³⁵ Zračni promet nije isključen, ali je suglasno deklaraciji iz Aneksa III ostavljeno da se, s obzirom na specifičnost cijelog tog područja, uredi posebnim Sporazumom.³⁶

Međunarodna cestovna mreža Makedonije sastoji se od ukupne dužine od 584 km.³⁷ Kretanja transportnih sredstava kroz međunarodne putove Makedonije neposredno pred njeno osamostaljivanje i nekoliko godina nakon njena osamostaljivanja pokazuju smanjenje u obujmu. U 1990. godini, kao rezultat rata koji je izbio na teritoriju bivše SFR Jugoslavije (Hrvatska, Bosna i Hercegovina), a kasnije i zbog nametnute jednostrane blokade od strane Grčke, došlo je do znatnog poremećaja cestovnog prometa. Tek je u 1995. godini u Makedoniji došlo do blage stabilizacije tog prometa.

Makedonija je, sa svojim centralnim geostrategijskim položajem na Balkanu, od najstarijih vremena služila kao središte križanja transporta i prometa. Međutim, sa stajališta željezničke mreže, čija se gustoća procjenjuje niskom,³⁸ bilježi zastoje.

34 U ovom smislu, u okviru PS, već su preduzete mjere da se cestovne i infrastrukturne veze Makedonije sa svim dijelovima Europe unaprjeđuju. Napravljeni su posebni projekti za sve vrste radova koje je u tom pravcu potrebno izvoditi. Među njima ima i vrlo skupih projekata. Primjera radi napominjemo projekt takozvanog Koridora 4. Ocjenjuje se da je to najskuplji projekt dosada načinjen u okviru PS-a. Ovim projektom želi se bitno poboljšati prometna infrastruktura na području Balkana.

35 Suradnja strana ugovornica u ova tri područja uključuje i njihovu suradnju i u području odgovarajuće infrastrukture, imajući u vidu i regionalni kontekst. Tako Sporazum o prometu prije svega obuhvaća suradnju:

- u području prometne infrastrukture na teritoriju jedne ili druge strane ugovornice u obimu koji je potreban da se postigne Sporazumom o prometu zacrtani osnovni cilj;
- u pogledu pristupa tržištima strana ugovornica po osnovu reciprociteta, kada je u pitanju cestovni promet;
- prilikom preuzimanja osnovnih pravnih i administrativnih pratećih mjera, uključujući komercijalne, porezne, socijalne i tehničke mjere,
- u pravcu razvoja sistema prometa tako što će se ispuniti i ispoštovati zahtjevi u pogledu zaštite okoline, i
- u pogledu međusobne redovne razmjene informacija za razvoj prometne politike strana ugovornica, a naročito informacija koje se odnose na prometnu infrastrukturu (Član 2. Sporazuma o prometu).

36 Član 2. Toč. 3. Sporazum o prometu. Na osnovu te odredbe napravljen je Aneks III, koji sadrži Deklaraciju ugovornih strana uz član 2. Sporazuma. U toj Deklaraciji izričito se navodi da je Makedonija izrazila svoj interes da što prije započnu pregovori o reguliranju suradnje strana ugovornica u području avioprometa. Zajednica je s pažnjom primila na znanje iskazani interes.

37 Makedonija je do danas izgradila puteve: magistralni – 909 km, regionalni – 3058 km, lokalni – 4180 km. Od toga: autoputevi – 138 km, međunarodni "E" putevi – 584 km.

38 Na 1000 km² Makedonija ima 27 km željezničke mreže. Radi uspoređivanja navodimo da, naprimjer, Austrija ima 70 km, Mađarska 83 km, Češka 103 km, neke regionalne države imaju čak manje razvijenu mrežu, kao naprimjer Grčka, koja ima 19 km, a Turska svega 11 km.

U posljednjih pedeset godina investicije u području željezničkog prometa bliže su stagnaciji; investiralo se toliko koliko je bilo potrebno da se održi prosta reprodukcija željezničke mreže.³⁹

4. Suradnja u području znanosti i tehnologije

Znanje i obrazovanje se intenzivira zbog činjenice što se kroz proces edukacije poboljšavaju kvalitativne karakteristike ljudskog resursa, koji ima centralnu ulogu u društvenom i sveukupnom razvoju. Uspješno ostvarivanje složenog sustava i ciljeva obrazovanja uvjetovano je funkcioniranjem svih njegovih segmenata, od predškolskog obrazovanja i obrazovanja pa sve do permanentne edukacije odraslih.

Sustav srednjeg obrazovanja u Makedoniji u dosadašnjem razdoblju doživio je nekoliko reformi. Međutim, zabilježio je i nekoliko nepovoljnih situacija: nepovoljnu regionalizaciju školske mreže, široku diversifikaciju strukture i profila, relativno nizak stupanj opreme sa suvremenom obrazovnom tehnikom, zaostajanje u pogledu osvremenjavanja nastavnim tehnologijom i dr.

U sustavu visokog obrazovanja naglašena je potreba da se slijede suvremene tendencije i pozitivna praksa u razvijenim državama, prije svega u zapadnoeuropskim državama, u pogledu prilagođavanja profila visokostručnoga kadra suvremenim zahtjevima, osuvremenjavanja nastavnih planova i programa, stvaranja prostora za konkurenciju među visokoobrazovanim institucijama i među nastavničkim i suradničkim kadru, osuvremenjavanja obrazovne tehnike i tehnologije, uspostavljanja ustavno garantirane autonomnosti sveučilišta i ostvarivanja javnog interesa države u ovoj sferi na prihvatljive relacije i dr.

Promjene koje se odvijaju na globalnom planu neposredno se odražavaju na kvalifikacionoj strukturi, na vrstama struka i zanimanja, na zastarjelim znanjima i zastarjelim tehnološkim procesima. Te promjene istovremeno ukazuju i na potrebu za novim izrazima u pismenosti, za permanentnim stručnim usavršavanjem, prekvalifikacijom i dokvalifikacijom.

Nasuprot prisutnom saznanju da nauka i naučna saznanja imaju veliki značaj za ukupni društveni i privredni razvoj, znanost i sustav znanstvenoistraživačke djelatnosti u Makedoniji objektivno se suočava s brojnim ograničenjima počevši od institucionalnih, kadrovskih i materijalnih, do efektivnog ostvarivanja njihove misije inicijatora razvoja. Položaj znanosti i znanstvenoistraživačke djelatnosti ukazuje na zaostajanje u pogledu razvoja stvaralačkog potencijala; ukazuje nadalje na relativno mali broj istra-

39 U 1996. godini jednovozna normalna pruga imala je dužinu od 699 km. Od toga: magistralnih – 278 km, pruga prvog reda – 250 km, pruga drugog reda – 171. Od toga je 233 km elektrificirano.

živača, naročito iz redova mladih kadrova; ukazuje, također, i na njihovu nepovoljnu distribuciju po znanstvenim područjima i institucijama. Štoviše, posljednjih godina proračunska izdvajanja za područje znanosti i znanstvenih istraživanja ozbiljno su reducirana. Reducirana su, čak i bitno umanjena, i financijska sredstva za izgradnju i osposobljavanje postojeće znanstvenoistraživačke infrastrukture. To je imalo utjecaja i na usporavanje brzine transfera znanstvenih dostignuća od razvijenih znanstvenoistraživačkih centara u privredni i ukupni društveni život Makedonije. Razumije se da je sve to imalo za posljedicu i neadekvatnu valorizaciju znanstvenoistraživačkoga rada.

Osim toga, još uvijek je nizak stupanj integriranosti znanosti i znanstvenoistraživačkog rada u Makedoniji s međunarodnom znanstvenom zajednicom. Njen pristup dopunskim financijskim resursima je također krajnje skroman. Nedostaje i dovoljna povezanost znanstvenih istraživanja i znanstvenih komunikacija s privredom u Makedoniji koja je zbog svoje usitnjenosti i svojih tekućih problema pokazala slab interes za znanstvena saznanja; to je bez sumnje otežalo njihovo okretanje razvoju i povećanju tržišne efikasnosti. Mali broj znanstvenih kadrova angažiranih na istraživačko-razvojnim jedinicama u poduzećima zaista zabrinjava. U otežanim uvjetima privređivanja, otežanim procesom svojinske transformacije i prestrukturiranja, ne postoji dovoljna motiviranost kod postojećih menadžerskih timova u poduzećima da ulože u istraživačko-razvojnu aktivnost.

Pri utvrđivanju prioriteta i zacrtavanju globalne strukture fundamentalnih, primijenjenih i razvojnih istraživanja treba se poći od relevantnosti pojedinih kriterija, među kojima ističemo dostignuća svjetske znanstvene misli u odgovarajućim znanstvenim područjima, razinu razvijenosti (organizacijska, kadrovska, financijska, infrastrukturna i sl.) odgovarajućeg znanstvenog područja i sposobnost za realizacijom odgovarajućih znanstvenih istraživanja, mogućnost za neposrednu i posrednu primjenu dobivenih rezultata putem istraživanja, mogućnost za podizanje i usavršavanje znanstvenoistraživačkih kadrova kroz znanstvena istraživanja, uključivanje znanstvenih institucija stranih država u znanstvenim istraživanjima i osiguravanje mogućnosti transfera znanja.

Aktualni položaj znanstvenoistraživačke infrastrukture (iako različite po određenim znanstvenim područjima) također stoji na niskoj razini. Ona kao takva ne osigurava primjenu suvremenih tehničkih metoda u znanstvenim istraživanjima. Zbog toga se prioritarnim postavljaju zahtjevi za osiguravanjem neophodne znanstvenoistraživačke opreme, prije svega u znanstvenoistraživačkim institucijama, posebno hardversko-softversko opremanje, potom za nabavkom suvremene opreme za osnovna istraživanja, naročito u području medicinskih, prirodoslovno-matematičkih, biotehničkih znanosti, zatim za izgradnjom eksperimentalne osnove (eksperimentalni objekti, gospodarstvo, kolekcija životinja, raslinje i sl.), pa za uključivanjem u domaći (nacionalni) i međunarodni informativni sustav, što će

omogućiti pravovremeno dobivanje znanstvenotehnoloških i drugih informacija, i konačno zahtjevi za osiguravanjem referalno-bibliotekarskih informacija i obogaćivanjem knjižničarskog fonda.

Na redukciju, čak na bitno smanjivanje, financijske podrške znanstvenoistraživačkoj djelatnosti, utjecalo je mnogo faktora (među kojima i tretman ulaganja u znanost i znanstvenoistraživački rad kao potrošnju). U razvijenim državama se za znanost i znanstvenoistraživački rad izdvaja prosječno nešto iznad 2% od bruto nacionalnog dohotka. Tretman ovih sredstava nije potrošnja već ulaganje u razvoj. U Makedoniji izdvajanja za ovu djelatnost bilježe relativno nisku razinu s tendencijom stalnog umanjenja. Tako, od oko 0,76% od bruto nacionalnog dohotka u 1965. godini u Makedoniji, za znanost, znanstvenoistraživački rad i razvoj u 1975. godine izdvojeno je svega 0,50% od bruto nacionalnog dohotka, odnosno oko 0,30% u posljednjih nekoliko godinama, uzimajući u obzir i vrijeme od konstituiranja Makedonije u samostalnu, suverenu i nezavisnu državu. Štoviše, od ukupnog broja samo se polovina izdvaja neposredno iz proračuna (preko Ministarstva za znanost), a druga se polovina sredstava osigurava od strane drugih državnih organa, ustanova, poduzeća i drugih naručitelja znanstvenoistraživačkih usluga.⁴⁰

U cilju prevladavanja položaja u kojem se danas nalazi znanstvena i znanstvenoistraživačka djelatnost, potrebno je da se sustav financiranja promijeni i da se osiguraju veća financijska sredstva. Financiranje za ove namjene mora se intenzivirati i unaprijediti. Povećanje učešća sredstava u bruto nacionalni dohodak Makedonije treba doseći razinu od sadašnjih 0,30% do najmanje 1,5%, a u sljedećem dvodecenijskom razdoblju do razine koja je već postignuta u razvijenim državama, tj. do 2,5% od bruto nacionalnog dohotka.

5. Drugi oblici suradnje

Nerobna razmjena kao komponenta realne sfere ekonomskih odnosa između Makedonije i EU-a, ostvarena putem razmjene usluga, čini takvo područje ekonomske suradnje koja se ne može zanemariti, iako je ono po obimu i vrijednosti znatno ispod robne razmjene. Priljev i odljev deviza koji je ostvaren u području ukupne razmjene usluga sa svijetom za razdoblje od 1988. do 1994. godine registrirao je najvišu razinu u 1990. godini, što je u odnosu na 1988. iznosilo približno dva puta više, da bi u nadolazećem razdoblju, koji se poklapa s prvim godinama nakon osamostaljivanja Makedonije, bilježio drastičan pad; u 1992. godini je, u odnosu na 1990. godinu, smanjen čak pet puta. Nakon 1992. godine, međutim, vrijednost "nevidlji-

40 Nacionalna strategija, 143-145.

vog izvoza i uvoza” u konstantnom je porastu. Ta vrijednost, nakon 1994. godine, bilježi rast i na tržištu EU-a.

Vrijedi isticati da je ostvareni obim razmjene usluga s Njemačkom znatno iznad razine razmjene usluga s ostalim državama-članicama EU-a. U 1990. godini vrijednost razmjene usluga s Njemačkom iznosila je 88,3% od ukupne vrijednosti razmjene usluga s EU-om, odnosno 62,9% od ukupne vrijednosti razmjene usluga sa svijetom.

Iako je obim razmjene usluga s ostalim državama-članicama EU-a osjetno manji, kao značajna može se spomenuti razmjena usluga s Grčkom, Italijom i Nizozemskom, ali i s Velikom Britanijom.⁴¹

Skoro čitavo desetljeće prije osamostaljivanja poljoprivreda Makedonije je bilježila konstantno blag porast. U cijelom tom razdoblju poljoprivreda je sudjelovala u ukupnom bruto nacionalnom proizvodu Makedonije s 14-16%. Potom je, nakon osamostaljivanja, iako bez značajnog porasta, zbog duboke recesije u području industrije i drugih gospodarskih djelatnosti, učešće poljoprivredne proizvodnje u ukupnom bruto nacionalno proizvodu Makedonije povećano na preko 20%.⁴²

Situacija u području drvne industrije još je uvijek nepovoljna. U toj djelatnosti izgrađeni su značajni kapaciteti. Njihova iskorištenost i dalje je vrlo niska. Kapaciteti pilana Makedonije, naprimjer, koji su izgrađeni u razdoblju prije osamostaljivanja, danas se koriste čak s ispod 60% kapaciteta. Posljednjih godina ni novoizgrađeni kapaciteti se ne koriste dovoljno; njihova iskorištenost ne prelazi postotak od 20%. Štoviše, i kapaciteti za proizvodnju plemenitih furnira su slabo iskorišteni – između 20% i 40%.⁴³ Izmjena ove situacije zahtijeva rekonstrukciju i modernizaciju postojećih kapaciteta i izgradnju novih kapaciteta kojima će se proizvoditi profitabilni proizvodi. Nova ulaganja su neophodna. Zainteresiranost država-članica EU-a je u tom području više nego evidentna.

Makedonija raspolaže smještajnim i drugim turističkim objektima kao i objektima materijalne i duhovne kulture počevši od epohe neolita pa sve do današnjih dana (povijesni, umjetnički, arhitektonski, etnografski), i to gotovo na cijelom svom području. Međutim, ni najkvalitetniji dio turističke ponude Makedonije nije prilagođen suvremenom turističkom tržištu. Nedostaju i sustavne promotivne aktivnosti, te njihovo selektivno i profesionalno prezentiranje svijetu.

Makedonija ima realnih šansi da značajno unaprijedi razvoj turizma ako aktivnije promovira komparativne prednosti koje ima. Takvu orijentaciju ohrabruje i njegova postojeća materijalna osnova, koja za početak ne zahtijeva puno investicija. O tome govori i podatak da su prihodi od turizma u Makedoniji u 1994. godini sudjelovali s oko 3,2% u ukupnom društvenom

41 “Ekonomskite odnosi na Makedonija”, 58-63.

42 Nacionalna strategija, 254.

43 Nacionalna strategija, 271.

proizvodu.⁴⁴ Turističko bi gospodarstvo Makedonije, također, ako uloži ozbiljne napore sa ciljem da povрати povjerenje određenih turističkih krugova (recimo turoperatora) u državama zapadne Europe, moglo itekako popraviti ne samo svoj položaj već i svoje ukupno učešće u bruto nacionalnom proizvodu Makedonije.⁴⁵

Zaključak

Nakon raspada bivše SFR Jugoslavije nekadašnja federalna jedinica SFR Jugoslavije – Republika Makedonija – 17. studenog 1991. godine postaje samostalna, suverena i nezavisna država. Određena konstelacija međunarodnih snaga i odnosa omogućila je da se ona, doduše bolno i uz velike poremećaje i gubitke, pojavi na međunarodnoj političkoj i ekonomskoj sceni, kao samostalni, međunarodno priznati politički i ekonomski subjekt.

Pošto je Makedonija, u razdoblju prije konstituiranja u samostalnu, suverenu i nezavisnu državu – kao samostalna republika, tj. “država” u okviru bivše SFR Jugoslavije – već imala i održala itekako značajne, prvenstveno ekonomske odnose s mnogim državama svijeta, pa i s državama u susjedstvu, državama u regiji te s EZ-om, odnosno njenim državama-članicama. Njezini uglavnom ekonomski odnosi s tim državama, a posebno njeni odnosi s EZ-om, odnosno s državama-članicama EZ-a, sagledani su u ovom radu u određenom kontinuitetu. Sporazum o suradnji i drugi sporazumi koje je Makedonija zaključila s EZ-om u tijeku 1997. godine, kao i sporazum o stabilizaciji i asocijaciji koji je zaključen 2000. godine, već s počecima njihove realizacije, pokazali su znatno olakšanje pristupa makedonskoj privredi i makedonskim proizvodima tržištu EZ-a, odnosno EU-a.

Kao najveći vanjskotrgovinski partner Makedonije, danas EU predstavlja faktor od izuzetnog značenja za perspektivu daljeg razvoja nacionalne ekonomije Makedonije. Zbog toga smatramo da je opravdano što je Makedonija danas strateški opredijeljena za potpuno i cjelovito integriranje u EU. Svijest o tome opredjeljenju je sazrela u svim područjima života i rada u Makedoniji. Nacionalno zakonodavstvo Makedonije sve se uspješnije usklađuje s važećim zakonodavstvom na teritoriju država-članica EU-a. Taj proces je istina dugoročan, ali se ta zadaća mora ispuniti jer će se samo na taj način stvoriti preduvjeti za konačno integriranje Makedonije u EU.

44 Prema procjenama stručnjaka iz ovog područja svako sudjelovanje turizma u ukupnom društvenom proizvodu s postotkom većim od 2% predstavlja indikator da turizam kao gospodarska grana može imati stimulativan utjecaj na opći ekonomski razvoj. Nacionalna strategija, 285.

45 Makedonija kao turistička zemlja oduvijek je bila interesantna za državljane Nizozemske, Belgije, Njemačke, skandinavskih i drugih zemalja. Njeno otvaranje prema novim turističkim tržištima, kao npr. prema Grčkoj, Bliskom istoku, Sjevernoj Africi itd., sasvim je realno. Nacionalna strategija, 286.

Saznanja i činjenice koje su bile predmet našeg istraživanja u ovome radu ukazuju na to da se ekonomski i sveukupni razvoj Makedonije oslanja na dalji pojačani prodor u svijetu putem izvoza robe i usluga. Izvoz predstavlja značajan faktor, ne samo za porast bruto nacionalnog proizvoda već i za progres, napredak nacionalne ekonomije i Makedonije kao društvenog i državnog entiteta. Izvoz robe i usluga, od nastanka kao federalne jedinice bivše SFR Jugoslavije i kao samostalne i suverene države, kontinuirano je predstavljao jedan od osnovnih prioriteta za dalji razvoj i jačanje Makedonije.

Opći uvjeti za kontinuirano povećanje izvoza robe i usluga s inozemstvom stvoreni su i stvaraju se u relativno dugom vremenskom razdoblju. Primarno mjesto zauzimaju naponi za proširenjem i unaprjeđivanjem industrijske i sveukupne proizvodnje namijenjene izvozu te proširenju poslovne suradnje s inozemnim partnerima, potom razvoj i unaprjeđivanje sustavnih rješenja i mjera u području razvoja i makroekonomske politike, kao i stvaranje povoljnijih uvjeta, prije svega na vanjskom planu, za ravnopravnije sudjelovanje ekonomskih subjekata Makedonije na svjetskim tržištima.

U vremenu od osamostaljivanja pa dosad Makedonija, usporeno ali sigurno, proširuje svoje mogućnosti na inozemnim tržištima radi plasmana svojih proizvoda. Uspostavljene su trgovinske veze zasnovane na odgovarajućim međunarodnim ugovorima sa SR Jugoslavijom, Bugarskom i Turskom. Značajno mjesto Makedonija pridaje uspostavljanju ekonomskih odnosa s državama jugoistočne Europe. Geografska blizina, tradicionalno dobri ekonomski odnosi koji su postojali i u ranijem razdoblju njihova razvoja i međusobno dobro poznavanje, postojeće dobre prometne veze i prometna infrastruktura, a i međusobna upućenost gospodarstava Makedonije i država jugoistočne Europe – sve su to stimulativni faktori za uspostavljanje i daljnje uspješno razvijanje tih odnosa.

Dosadašnje iskustvo Makedonije i država u pitanju potvrđuju da Makedonija i spomenute države imaju puno toga zajedničkog što ih još više upućuje jedno na drugo. Međusobna uspješna privredna i sveukupna suradnja između država regije kojoj pripada i Makedonija, kao država jugoistočne Europe, omogućit će, olakšati i ubrzati razvoj suradnje s državama-članicama EU-a, a u dogledno vrijeme i ostvariti definitivno njihovo uključanje u stalno članstvo ove značajne ekonomske integracije. Štoviše, analize upravo pokazuju i potvrđuju da se unaprjeđivanje suradnje Makedonije sa susjednim državama, te državama koje pripadaju regiji, a naročito s državama-članicama EZ-a, odnosno EU-a, kao i razvijanje ekonomskih odnosa i odnosa razmjene roba i usluga s njima, predstavlja kao nužnost i preduvjet za uspješnije i brže integriranje u razvijenu europsku ekonomiju.

Povećanje izvoza pridonijet će stvaranju prostora za uvoz repromaterijala u cilju zadovoljavanja ne samo potreba ekonomije (pribavljanje opreme za modernizaciju tehničko-tehnološkog procesa) nego i prostora za konačno prevladavanje uvozne zavisnosti koja i dandanas predstavlja kao limitirajući

faktor sveukupnog razvoja Makedonije. Praksa usklađivanja odnosa izvoza s uvozom putem restriktivskih mjera i neracionalnih supstitucija uvoza pokazala se kontraproduktivnom. Zbog toga, opcija za prevladavanje deficita u robnoj razmjeni s inozemstvom, koja se sastoji u dinamiziranju izvoza, daje realne izgleda. Ta opcija doprinosi i smanjenju koeficijenta zaduženosti i može omogućiti plodnije korištenje srednjoročnih i dugoročnih inozemnih kredita i zajmova u funkciji podrške razvoju Makedonije.

Na osnovu raspoloživih resursa i pretpostavki u sljedećem razdoblju očekuje se da će se učiniti zaokret u izvoznim tijekovima i u uključenju Makedonije u izvozno orijentirane ekonomije te da će se osigurati materijalni i drugi uvjeti za dinamiziranje izvoza robe i usluga privrede Makedonije na inozemnim tržištima. Porast izvoza bit će ostvaren povećanjem zastupljenosti proizvoda s visokom profitabilnošću i konkurentnošću na inozemnim tržištima. Porast izvoza će se ostvariti i proširivanjem broja strateških partnera. Pri pretpostavci da će se bruto nacionalni proizvod povećati za prosječnu stopu od 5% u razdoblju do 2003. godine, odnosno 7% u razdoblju od 2004. do 2020. godine, te da će se ostvariti predviđene strukturne promjene, ostvarit će se i uvjeti za porast izvoza robe po stopi od 7% do 9%. Udio izvoza na bruto nacionalni proizvod time bi se povećao na više od dvije petine u 2003. godine, odnosno na gotovo 60% u 2020. godini.

Za dinamiziranje izvoza neophodno je potrebno otvoriti proces revitalizacije i prestrukturiranja postojeće proizvodnje. Težišno mjesto pri tome treba imati obnova osnovnih sredstava, prije svega onih sredstava koja će doprinosti, odnosno koja će omogućiti da se usvaja proizvodnja onih proizvoda koji su rezultat visoke faze prerade i koji su konkurentni i na inozemnim tržištima.

Prestrukturiranje privrede u skladu s kriterijima inozemnih tržišta čini jednu od osnovnih pretpostavki za dinamiziranje izvoza. Zalaganje za veću profitabilnost određenih djelatnosti i veću osposobljenost za razmjenu proizvoda sa svijetom na konkurentnoj osnovi olakšat će napore za alokacijom kapitala od jedne ka drugoj grani privrede Makedonije.

Nerobna razmjena predstavlja značajan izvor deviznih sredstava, s jedne strane, i značajan faktor povećanja obima usluga, s druge. S izvozom usluga značajno će se povećati i devizni priljev. Intenzivnijim porastom izvoza usluga stvorit će se uvjeti i za revitalizaciju i modernizaciju sveukupnih privrednih djelatnosti. Na ovim pretpostavkama izvoz usluga će se ostvariti s prosječnom stopom rasta od oko 11% do 2003. godine, odnosno s prosjekom od 10% u sljedećim godinama – do 2020. To će omogućiti i povećanje nerobnog deviznog prihoda, a time i povećanje učešća izvoza usluga u izvozu robe za oko 10% do 2003. godine, odnosno za oko 12% u 2020. godini.

Nosilac obima i dinamike nerobnog deviznog priljeva i u sljedećem razdoblju bit će transport, a značajnije mjesto u odnosu na dosadašnje razdoblje imat će i izvođenje građevinskih radova u inozemstvu i turizam.

Povećanjem domaće štednje trebaju se stvoriti uvjeti za izgradnju novih kapaciteta čija će proizvodnja u osnovi biti orijentirana na inozemno tržište. Na ovim će se osnovama izgraditi trajne pretpostavke za povećanje bruto nacionalnog dohotka i za prosperitet nacionalne ekonomije.

Vanjsko okruženje imat će pozitivnoga utjecaja na razrješavanje brojnih razvojnih problema Makedonije. Unaprjeđivanje suradnje s državama i ekonomskim integracijama širom svijeta, a posebno sa susjednim državama i državama regije, učlanjenjem u EZ, odnosno u EU, te učlanjenjem u STO, kao i proširivanjem suradnje s međunarodnim financijskim i drugim institucijama, Makedonija će bržim koracima ići u pravcu zacrtanih razvojnih ciljeva.

Poboljšanje vanjskih, međunarodnih uvjeta omogućit će privredi Makedonije da na ravnopravnoj osnovi pristupi inozemnim tržištima. To će se postići uspostavljanjem slobodnih trgovinskih odnosa, unaprjeđivanjem ekonomske suradnje s inozemstvom. To će Makedonija postići brže i efikasnije učlanjenjem u STO, zaključivanjem s Europskom unijom Sporazuma o stabilizaciji i asocijaciji i sl.

Interes i potreba Makedonije je da upornije radi u pravcu uspješnijeg iznalaženja najoptimalnijih sustavnih rješenja i poduzimanja adekvatnih i konkretnih, strateški opravdanih mjera i aktivnosti na svim državnim i društvenim razinama, kako bi se postiglo optimalno skraćivanje pripreme faze⁴⁶ za stjecanje svojstva pridruženog člana EU-a, odnosno za stjecanje konačnog punopravnog članstva u toj svjetski najznačajnijoj ekonomskoj asocijaciji.

Razvojnim makropolitničkim mjerama, a naročito daljnjom liberalizacijom razmjene s inozemstvom, financiranjem i kreditiranjem proizvodnje namijenjene za izvoz, ekonomskom politikom realnoga tečaja makedonske valute, odgovarajućom politikom održavanja makroekonomske ravnoteže i sl., neophodno je potrebno podržati prestrukturiranje proizvodnje i povećanje izvozne raznovrsnosti privrede Makedonije. Uvjete i mogućnosti koje ima gospodarstvo Makedonije za daljnje povećanje izvoza nedvojbeno će omogućiti da se ostvare odgovarajući uvjeti i pretpostavke za porast bruto nacionalnog proizvoda. Zbog toga je i nama vrlo bliska konstatacija po kojoj će samo dugoročna razvojna politika i njeno provođenje u praksi osigurati uvjete za povećanje izvoza i predstavljati motornu snagu za rast i razvoj privrede Makedonije.

Pri neospornoj činjenici da EU danas, u odnosu na vrijeme prije osamostaljenja Makedonije, predstavlja njenog najvećeg vanjskotrgovinskog partnera, nameće samo po sebi i zaključak da je za Makedoniju upravo EU

46 Pripreme ne podrazumijevaju samo prilagodavanje i nove obaveze isključivo na strani Makedonije; pripreme su u tijeku i na strani EU-a. Štoviše, ove pripreme podrazumijevaju nešto radikalniji zahvat u osnivačku regulativu EU-a, a u vezi s prijmom novih članica okvirno zakazanog za 2003. godinu.

najznačajniji (ako ne i ključni) faktor perspektive i daljnjeg razvoja njene nacionalne ekonomije, bez obzira na znatna ograničenja koja objektivno postoje i o kojima je, iako djelomično, već bilo govora. To posebno vrijedi ako se ima u vidu i u ovom radu više puta naglašena konstatacija da cjelovita integracija Makedonije u EU predstavlja njeno strateško opredjeljenje.*

Summary

After it had gained its independence in 1991, the Republic of Macedonia appeared in the international political and economic scene as an internationally recognized political and economic actor. As European Union represents its biggest and most significant foreign trading partner, the author analyzes cooperation between Macedonia and EU within the fields of exchange of goods, capital movement, traffic, science and technology, tourism and exchange of services.

* Rukopis završen prosinca 2000. godine. Manje izmjene i dopune izvršene su početkom mjeseca travnja 2001. godine.